

تبیین محیط اجتماعی به‌عنوان یکی از عوامل جرم‌زا و تأثیر آن بر سبک زندگی (با تأکید بر شبکه‌های اجتماعی مجازی)

دکتر قدرت‌الله خسروشاهی* - نسرین قدمی**

چکیده:

در تولید پدیده مجرمانه عواملی مختلفی نقش دارند. یکی از این عوامل، عامل جامعه‌شناختی است. در مطالعه حاضر محیط اجتماعی به‌عنوان یکی از عوامل جامعه‌شناختی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. این مطالعه باهدف شناخت چگونگی اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی و دستیابی به یک الگوی نظری جهت ارائه راهکارهای کاربردی انجام شده تا نقش احتمالی شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی مجرمانه کم‌رنگ‌تر گردد. سؤالات پژوهش نیز به این صورت تدوین شده است: شبکه‌های اجتماعی چه تأثیراتی بر سبک زندگی خانواده‌ها دارند؟ آیا می‌توان اذعان داشت که تقویت یا تضعیف سبک زندگی خانواده متأثر از استفاده شبکه‌های اجتماعی است؟ آیا اصولاً می‌توان بین سبک زندگی خانواده‌های ایرانی و شبکه‌های اجتماعی رابطه‌ای متصور شد؟ برآیند این پژوهش حاکی از آن است که نه‌تنها محیط اجتماعی به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی اثر می‌گذارند بلکه این تأثیرات منفی نیز بوده و زمینه انحراف و کج‌روی را فراهم می‌آورند. فناوری‌های نوین، زندگی جامعه ایرانی را تحت سلطه خود درآورده است. این پدیده اجتماعی آن‌چنان مؤثر واقع گشته که حتی فرهنگ نوظهوری را جایگزین فرهنگ اصیل ایرانی نموده است.

مجله پژوهش‌های حقوقی (فصلنامه علمی - ترویجی)، شماره ۴۰، زمستان ۱۳۹۸
صفحه ۳۸۹-۴۱۰، تاریخ وصول: ۱۳۹۵/۱۲/۳۳، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۲۱

* استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

Email: gh.khosroshahi@ase.ui.ac.ir

** کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران،

Email: Nasrin_ghadami9091@yahoo.com

نویسنده مسئول

کلیدواژه‌ها:

عوامل جرم‌زا، محیط اجتماعی، سبک زندگی، شبکه‌های اجتماعی.

مقدمه

سبک زندگی، الگویی شناخته‌شده و ثابت از رفتارها و کردارهای افراد در زندگی روزانه است. مسئله سبک زندگی یکی از مسائل مهمی است که مورد تحلیل و بررسی جرم‌شناسان، جامعه‌شناسان و روان‌شناسان قرار گرفته و عوامل اجتماعی زیادی در ارتباط با آن شناخته شده است. بررسی‌های متعدد انجام گرفته در این زمینه پیرامون مسائل ساختاری جامعه و خانوادگی بوده و به نقش شبکه‌های اجتماعی در حوزه سبک زندگی که ناهنجاری اطلاعاتی را در پی دارند، کمتر پرداخته شده است. دستیابی به سبک زندگی از منظر جرم‌شناسی، دوره‌ای از زندگی است که فرد آن را پشت سر گذاشته و تعهدهای تعریف‌شده‌ای را در خود ایجاد کرده است. مفهوم سبک زندگی در نوشته‌های ماکس وبر، آلفرد آدلر و ... ارائه شده است. در بین همه مطالب ارائه‌شده، نظریه سبک زندگی مجرمانه والترز از اهمیت خاصی برخوردار است. والترز سبک زندگی را گامی اساسی در راستای رسیدن به کجروی و انحراف شناخته است. الگوی سبک زندگی والترز بر پایه نظریه تقلید تارد و نظریه محیط اجتماعی لاکاسانی ارائه شده است. از دیدگاه این صاحب‌نظران فرد با انتخاب یک شیوه زندگی، هویتی را برای خود شکل می‌دهد که ممکن است نابهنجار باشد. از این رو مطالعه عوامل جرم‌زا در ارتباط با سبک زندگی، می‌تواند به ادبیات مربوط به حوزه انحرافات ساختاری و شناخت تغییر رفتار، کمک‌کننده باشد و از آنجاکه کمتر به بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی پرداخته شده است، بررسی حاضر با هدف شناخت چگونگی اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی و دستیابی به یک الگوی نظری جهت ارائه راهکارهای کاربردی انجام شده است تا نقش احتمالی شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی مجرمانه کم‌رنگ‌تر گردد. در این پژوهش نیز سعی شده است با استعانت از نظریه‌های مرتبط، به این پرسش‌ها پاسخ داده شود که شبکه‌های اجتماعی چه تأییراتی بر سبک زندگی خانواده‌ها دارند؟ آیا می‌توان ادعان داشت که تقویت یا تضعیف سبک زندگی خانواده متأثر از استفاده شبکه‌های اجتماعی است؟ آیا اصولاً می‌توان بین سبک زندگی خانواده‌های ایرانی و شبکه‌های اجتماعی رابطه‌ای متصور شد؟ روش این پژوهش باتوجه به ماهیت موضوع و رویکرد حاکم بر فضای تحقیق «توصیفی

– تحلیلی» است و برای تدوین چهارچوب نظری تحقیق و مروری بر تحقیقات پیشین، از روش کتابخانه‌ای – اسنادی بهره گرفته شده است.

۱- پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی چند، در این زمینه وجود دارد و برخی از مهم‌ترین آنها، به اظهار نظر مبتنی بر ثبوت مسئله مبادرت نموده‌اند. به‌رغم دشواری تشریح، احتمال این امر بسیار زیاد است که استفاده بیش از حد شبکه‌های اجتماعی به تغییر سبک زندگی هر چند در حد اندک کمک نماید. خیری و حاجی ده‌آبادی^۱ پژوهشی را با عنوان «عوامل مؤثر در پیدایش کج‌روی و جرم از دیدگاه ابن‌خلدون» انجام داده‌اند. برآیند پژوهش آنها این‌گونه است: ابن‌خلدون از سویی به اختیار انسان باور دارد و از سوی دیگر با پذیرفتن اجتماعی بودن انسان، تأثیر عوامل محیطی و اجتماعی را بر عملکرد او می‌پذیرد، از این‌رو، به عوامل گوناگونی همچون تجمل‌گرایی و تضاد منافع، بیداد حاکمان، سستی هم‌بستگی‌های اجتماعی، جنگ‌های داخلی و خارجی توجه دارد و این عوامل را سبب وقوع جرایم بیشماری از جمله جرایم جنسی و شورش‌های اجتماعی می‌داند.

فاضل قانع^۲ در کتابی تحت عنوان «سبک زندگی بر اساس آموزه‌های اسلامی (با رویکرد رسانه‌ای)» می‌نویسد: رسانه‌ها و محصولات رسانه‌ای، از مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر شکل‌گیری سبک‌های نوین یا تغییر سبک زندگی هستند و رسانه‌های ملی در جهت‌دهی به افکار عمومی و ایجاد تغییر در سبک زندگی نقش دارند و باتوجه به این مسئله، برنامه‌ریزی فرهنگی و دینی در مجموعه رسانه‌های همگانی موجود در جامعه اسلامی اهمیت بسیار دارد و توصیه می‌کند، رسانه ملی در عمل به‌جای انتخاب آسان‌ترین راه بکوشد بهترین گزینه را برگزیند و در کنار آموزش نیروهای متعهد، به پژوهش در حوزه مفاهیم دینی بپردازد و با روزآمد کردن مفاهیم برگرفته از منابع اصیل دینی و بهره‌گیری از الگوهای برآمده از آن به ترویج سبک زندگی اسلامی یاری رساند.

۱. علی خیری، محمدعلی حاجی ده‌آبادی، «عوامل مؤثر در پیدایش کج‌روی و جرم از دیدگاه ابن‌خلدون»، مجله معرفت فرهنگی، اجتماعی ۴ (۱۳۹۱)، ۸۷.

۲. حمید فاضل قانع، سبک زندگی بر اساس آموزه‌های اسلامی با رویکرد رسانه‌ای (قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما، ۱۳۹۲)، ۱۵.

نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق حسنونند^۳ با عنوان «تأثیر شبکه‌های اجتماعی در بروز پدیده طلاق» که در نیمه اول سال ۱۳۹۳ در شهر تهران انجام گرفته است، نشان می‌دهد که هرچه میزان حضور افراد در شبکه‌های اجتماعی بیشتر باشد به همان اندازه گرایش به سبک زندگی مدرن نیز بیشتر و گرایش به سبک زندگی سنتی کمتر می‌شود و برعکس چنانچه افراد در شبکه‌های اجتماعی عضویت نداشته باشند، گرایش آنها به سبک زندگی سنتی بیشتر است. همچنین بین عضویت زوجین در شبکه‌های اجتماعی و درخواست طلاق ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد.

۲- ادبیات پژوهش

۲-۱- مفهوم جرم

صاحب‌نظران علوم مختلف هر کدام با توجه به قلمرو مطالعاتی خود تعریفی از جرم ارائه داده‌اند؛ بنابراین تعریفی که عام‌الشمول باشد و همه بر آن توافق داشته باشند، در دسترس نیست. برای مثال حقوق‌دانان به تعریفی که در قانون آمده پایبندند؛ جرم‌شناسان و جامعه‌شناسان نیز بر اساس معیارهایی که در حوزه جرم‌شناسی و جامعه‌شناختی وجود دارد، تعریفی از جرم ارائه داده‌اند.

۲-۱-۱- جرم از دیدگاه حقوقی

درک معنای اصطلاحی جرم هم در بررسی وضع قانون، خط‌شکنی و نقض آن و هم در ارزیابی، دلیل‌آوری و توجیه عقلی مجازات، از اهمیت شایانی برخوردار است. به لحاظ حقوقی، آنچه باعث می‌شود رفتاری انحرافی به‌عنوان جرم شناخته شود وجود قوانین است. از این‌رو اکثر حقوق‌دانان نیز بر سر این مسئله که جرم، انحراف از هنجارهای رسمی و مکتوب است که همان قوانین می‌باشند، متفق‌القولند. نامورترین تعاریفی که از جرم وجود دارد به شرح ذیل است: «هرجا که قانون وجود دارد جرم نیز وجود دارد؛ زیرا ساده‌ترین تعریف جرم عبارت است از هر شیوه رفتاری که قانون را نقض می‌کند.»^۴

۳. مسعود حسنونند، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی در بروز پدیده طلاق»، سایت تدبیر، <http://www.tadbirkhabar.com/news/society/62366> (تاریخ دسترسی ۶ شهریور ۱۳۹۳).

۴. آنتونی گیدنز، جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری (تهران: نشر نی، ۱۳۸۳)، ۱۵۲.

نجفی ابرنآبادی در کتاب دانشنامه جرم‌شناسی جرم را این‌گونه تعریف کرده است: «در قانون و رویه قضایی، جرم به آن دسته از افعال و ترک فعل‌هایی اطلاق می‌شود که اختصاصاً توسط قانون پیش‌بینی شده است. البته این پیش‌بینی اصولاً توأم با ضمانت‌اجرا و یا اجرای مجازات نیز هست و همین ارتباط میان جرم و مجازات آن است که به‌عنوان یک عنصر کلیدی در مفهومی که حقوق‌دانان از جرم ارائه می‌دهند، باقیمانده است.» در قانون مجازات اسلامی نیز که محل استناد جرم‌انگاری است، جرم این‌گونه تعریف شده است: «هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می‌شود.»^۵ از این تعریف می‌توان نتیجه گرفت که جرم بودن یک عمل به‌وسیله مجازاتی که در پی آن می‌آید، تعریف می‌شود.

۲-۱-۲- جرم از دیدگاه جرم‌شناسی

در حوزه مطالعاتی جرم‌شناسی و در لغت‌نامه آن، هیچ واژه‌ای از نظر معنا به پیچیدگی واژه جرم وجود ندارد. «تأکید عمده مطالعات اولیه جرم‌شناسی بر جرم به‌عنوان یک رفتار ضداجتماعی و مضر بودن که با شناسایی عوامل مؤثر در پیدایش آن تلاش می‌شد چنین رفتارهایی از جامعه ریشه‌کن شود. به‌مرور با تلفیق یافته‌های رشته‌های دیگری چون جامعه‌شناسی و روان‌شناسی با جرم‌شناسی و از سوی دیگر تحت تأثیر اندیشه‌های انسان‌گرایانه، مطالعات جرم‌شناسی به مسائل مختلفی مانند تأثیر تفاوت‌های جغرافیایی، اجتماعی و فرهنگی بر جرم و مجازات، شرایط روانی و اجتماعی مجرمین، تغییرات نظام‌های حقوقی و مجازات‌ها در طول زمان، اثربخشی مجازات‌ها و انسانی‌تر کردن نظام کیفری توجه کردند.»^۶

در این راستا جرم‌شناسان فرهنگی جرم را به شکل زیر تعریف کرده‌اند: «جرم یک فعالیت یا یک واقعیت انسانی است که از نظر ماهیت فرهنگی، محصول نظم اجتماعی به‌حساب می‌آید. به‌عبارت‌دیگر جرم دربرگیرنده تجربیات و رفتارهای زندگی روزمره تمام اعضای جامعه است.»^۷

۵. نک: ماده ۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲.

۶. محسن نیازی، محمدصدیق محمدی و حسن بابایی، «چرخش گفتمان تبیین جرم؛ از دوره کلاسیک تا پست‌مدرنیسم»، مجله کارآگاه ۲۹ (۱۳۹۳)، ۷۲.

۷. منوچهر محسنی، جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی (تهران: انتشارات طهوری، ۱۳۸۶)، ۱۰۸.

به بیان دیگر جرم در جرم‌شناسی هر فعل و ترک فعل زبان‌آور فردی یا گروهی و رفتار ضداجتماعی و انسانی است که مغایر شوون انسانی و محل نظم اجتماعی باشد؛ ولو در قانون مجازات نیامده باشد و برای آن مجازات و یا اقدامات تأمینی و تربیتی پیش‌بینی نشده باشد.^۸

۲-۱-۳- جرم از دیدگاه جامعه‌شناختی

برخلاف دیدگاه جرم‌شناسی اولیه، رویکردهای جامعه‌شناختی در تبیین جرم به عوامل و شرایط اجتماعی و فرهنگی توجه زیادتری می‌نمایند. در این راستا دورکیم از اولین کسانی بود که با اتخاذ یک رویکرد جامعه‌شناختی اقدام به تبیین پدیده جرم کرد. برای همین وی تعداد و شدت فعالیت‌های مجرمانه در یک جامعه را مرتبط با قدرت و وسعت عاملی اجتماعی به نام وجدان جمعی می‌دانست. از نظر وی، اگر این نیرو در جامعه‌ای قوی‌تر باشد، تعداد رفتارهایی که یک فرمان اجتماعی یا یک ممنوعیت را زیر پا می‌گذارند، کمتر می‌شوند.^۹

۲-۲- عوامل جرم‌زا

عوامل جرم‌زا، عناصر عینی هستند که در ایجاد پدیده مجرمانه دخالت می‌کنند. طبقه‌بندی زیادی از عوامل جرم‌زا صورت گرفته است. رایج‌ترین آنها طبقه‌بندی است که عوامل زیست‌شناختی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی را از هم تفکیک می‌کند.^{۱۰} عوامل جامعه‌شناختی خود نیز به‌طور اخص شامل عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی می‌شود. در این نوشتار محیط اجتماعی به‌عنوان یکی از حیطه‌های جامعه‌شناختی جرم فارغ از سایر عوامل، مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۳- مفهوم محیط اجتماعی و انواع آن

یکی از حیطه‌های جامعه‌شناختی جرم، محیط اجتماعی است. «در جرم‌شناسی، جرم‌شناسان عمدتاً به محیط فرد توجه دارند، نه خود وی و معتقدند که محیط شخصیت فرد را می‌سازد. محیط یا دنیای اطراف یک فرد به دو دسته تقسیم می‌شود:

۸. قدرت‌الله خسروشاهی، پیمان نامیان و علی‌رضا شکرپیگی، «پیشگیری از جرم در پرتو آموزه‌های دینی»، *مجله مهندسی فرهنگی* ۵۷ و ۵۸ (۱۳۹۰)، ۹.

۹. ریمون آرون، *مراحل سیر اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی*، ترجمه باقر پرهام (تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۲)، ۳۷۰.

۱۰. علی حسین نجفی ابرندآبادی، *دانشنامه جرم‌شناسی* (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۳)، ۱۰۸.

۲-۳-۱- محیط طبیعی یا جغرافیایی

یعنی محیطی که انسان ساخته نیست.

۲-۳-۲- محیط اجتماعی

یعنی محیطی که انسان ساخته است. محیط اجتماعی به سه دسته تقسیم می‌شود: الف) دولت و نهادهای دولتی؛ ب) نهادها و سازمان‌های غیردولتی؛ ج) نهادهای مردمی است. این سه رکن اجتماعی در واقع گاه جنبه عمومی و مشترک برای همه دارند و گاه در هر فرد نسبت به دیگری متفاوت است؛ بنابراین محیط اجتماعی به محیط اجتماعی عمومی که برای همه مشترک است و محیط اجتماعی شخصی که برای هر فرد تفاوت دارد، تقسیم می‌شود. تأثیر محیط اجتماعی عمومی بر بزهکاری در جرم‌شناسی کلان بررسی می‌شود. در کنار محیط اجتماعی عمومی، محیط اجتماعی شخصی وجود دارد که در جرم‌شناسی خرد تحقیق می‌شود و محیط اجتماعی شخصی شرایط و اوضاع و احوال بلاواسطه‌ای است که در کنار افراد است. مثل خانواده، مدرسه، دانشگاه، محیط کار و غیره. بدیهی است که اعتبار این محیط اجتماعی عمومی و شخصی از این جهت است که این محیط‌ها محل رشد و نمو و اجتماعی شدن انسان‌هاست و انسان‌ها در دامن این دو نوع محیط متولد می‌شوند و رشد می‌کنند. اگر یکی از این محیط‌ها رسالت و کارکرد خویش را به‌خوبی انجام ندهد به عامل جرم تبدیل می‌شوند. از این‌روست که کارکرد این محیط‌ها را در جرم‌شناسی بررسی می‌کنیم.^{۱۱}

۲-۳-۳- محیط خانوادگی

خانواده در لغت به‌معنای خاندان، دودمان، اهل خانه، زن و فرزند است.^{۱۲} خانواده کوچک‌ترین واحد سازمانی یک جامعه است و از اساسی‌ترین واحدهای آن محسوب می‌شود. بعضی‌ها آن را گروهی می‌دانند که از خویشان تنی و هم‌خون، تشکیل شده است. درحالی‌که برخی دیگر از بُعد عاطفی به آن می‌نگرند و آن را گروهی کوچک از افراد می‌دانند که اعضای آن با یکدیگر هم‌بستگی و ارتباط روانی ایجاد می‌کنند و از منافع یکدیگر محافظت و پشتیبانی می‌نمایند. هسته اولیه خانواده را پیوند زناشویی یک زن و مرد تشکیل می‌دهد و تعداد حداقلی

۱۱. علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، *جرم‌شناسی حقوقی کیفری عمومی*، تازه‌های علوم جنایی، مجموعه مقالات (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱)، ۹۶-۹۷.

۱۲. حسن عمید، فرهنگ عمید (تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۶)، ۵۴۲.

آن می‌تواند دو نفر باشد.^{۱۳} اهمیت خانواده در شکل‌گیری شخصیت و تربیت افراد بر کسی پوشیده نیست، از این رو محیط خانوادگی می‌تواند عوامل اولیه بزهکاری را تشکیل دهد. «الیزابت هارلوک درباره تأثیر خانواده بر شکل‌گیری شخصیت ناپهنجار اعضای خانواده می‌نویسد: «منشأ نژندی و ناهنجاری انسان را باید در محیط خانوادگی جستجو کرد و آن را معلول نحوه تربیت، مکانیسم‌های جامعه‌پذیری خانواده و نیز چگونگی و کیفیت رشد شخصیت کودک در خانواده دانست.» ویلیام گود نیز، در بررسی‌های جرم‌شناسانه‌ای که به موضوع خانواده و به‌عنوان زیربنای زندگی آدمی داشته است، اهمیت بسزایی به نقش خانواده در پرورش کودک و ناهنجاری‌های کودکان در زمان کودکی و بعد از آن داشته است.^{۱۴}

افضل‌نیا نیز خانواده را محیطی می‌داند که در آن افرادی متولد می‌شوند و رشد می‌یابند و به‌عنوان یک کانون، نقش مهمی در رشد جسمی و روانی و تکوین شخصیت کودکان ایفاء می‌کند، اگر بعد از سنین پنج تا شش سالگی که کودکان سعی می‌کنند با افراد دیگری در خارج از خانواده رابطه برقرار کنند، نتوانند با شرایط تربیتی و فرهنگی خانواده خود سازگاری نشان دهند، نخستین بارقه‌های کج‌رفتاری و زمینه‌های بزهکاری در آنها جوانه خواهد زد.^{۱۵}

اسمیت و همکارانش بر لزوم ارتباط و تعامل میان خانواده تأکید دارند و اظهار می‌دارند، فقدان ارتباط در خانواده می‌تواند تأثیر مخربی بر تعامل خانواده، انسجام خانواده و در نتیجه روابط بین افراد در یک خانواده داشته باشد. به همین دلیل، ارتباطات خانوادگی در هر خانواده و منزل ضروری است.^{۱۶} از مباحث قبلی چنین برداشت می‌شود که بسیاری از جرم‌شناسان ریشه آسیب‌های اجتماعی را در محیط خانوادگی جستجو کرده و علل زیربنایی بزهکاری و کج‌روی را خانواده و نوع زندگی آنها می‌دانند. آنها معتقدند که انسان بالفطره مجرم نیست و اگر هم در طول حیات فردی، مجرم و یا بزهکار و کج‌رو شود، بازتاب محیط خانوادگی و تربیتی آنهاست.

۱۳. محمدرضا افضل‌نیا، *بهداشت روانی خانواده* (تهران: نسل نواندیش، ۱۳۸۶)، ۵۷-۵۲.

۱۴. محمود میرخلیلی، معصومه گیوه‌چیان سدهی، «تأثیر ساختار خانواده بر بزهکاری کودکان و نوجوانان، مورد مطالعه: پسران کانون اصلاح و تربیت و دبیرستان‌های شهرستان اراک»، *نشریه اصلاح و تربیت* ۱۱ (۱۳۹۰)، ۴۴.

۱۵. افضل‌نیا، پیشین، ۱۹۶-۱۹۵.

16. Kevin M. Smith, Pattia A. Freeman and Ramon B. Zabriskie, "An Examination of Family Communication within the Core and Balance Model of Family Leisure Functioning," *Family Relations* 58(1) (2012): 80.

۲-۳-۴- محیط انتخابی

محیط انتخابی محیطی است که فرد آن را با رضایت و رغبت خود انتخاب می‌کند و اجبار در آن هیچ‌گونه مداخلیتی ندارد؛ مانند محیط شغلی، محیط تفریحی و محیط خانوادگی که شخص با ازدواج تشکیل می‌دهد.

۲-۳-۴-۱- محیط شغلی

محیطی است که فرد در آنجا مشغول به انجام کار و ارائه خدمات می‌شود. در این محیط که بدون شک خرده‌فرهنگی‌های زیادی ظاهر می‌شود اگر افراد شاغل با کسانی که خرده‌فرهنگ بزهکاری دارند، همکنش و تعامل بیشتری داشته باشند، احتمال اینکه این افراد، تعاریف و رفتارهای خرده‌فرهنگ را یاد بگیرند، بیشتر است. مؤید این مطلب اظهارات خود مجرمان است که در این باره گفته‌اند تعامل با افراد منحرف در محیط شغلی، بر پیشه بزهکاری آنها نقش حیاتی داشته است.

۲-۳-۴-۲- محیط تفریح

از دیگر محیط‌های انتخابی محیط تفریح است. «انسان‌ها در عصر صنعت و فناوری برای تسلط یافتن بر ابزار کار و صنعتی شدن کارها، از فراغت بیشتری بهره‌مند شده‌اند. به همین دلیل، برای استراحت و رفع خستگی و بازیابی مجدد توان و قدرت کار، بخشی از حیات و اوقات خود را به تفریح اختصاص می‌دهند. اگر مکان‌های تفریحی سالم و مطابق با ارزش‌ها و آداب‌ورسوم و فرهنگ و معتقدات مذهبی وجود نداشته باشد، افراد به سایر اماکن عمومی از قبیل قهوه‌خانه، غذاخوری، کوچه و خیابان پناه می‌برند. این مکان‌ها به‌جای آنکه برای او منشأ پیشرفت و ترقی باشد، باعث تباهی و سقوط وی می‌گردد؛ زیرا این واقعیت انکارناپذیری است که با افزایش اوقات فراغت برنامه‌ریزی نشده و تعطیلات غیرهدفمند، آسیب‌های اجتماعی جامعه افزایش می‌یابد.» موارد بسیاری از دزدی‌ها و تبهکاری‌ها که از روی بی‌حوصلگی یا برای تنوع و سرگرمی صورت می‌گیرد، نمونه‌هایی از این نوع است.^{۱۷}

۲-۳-۴-۳- محیط اتفاقی

محیط اتفاقی مانند مهدکودک، مدرسه، دانشگاه و آموزشگاه و ورزشگاه نخستین نقطه تلاقی فرد با جامعه محسوب می‌شود. «این محیط به تمایلات شخصی، اجازه بیداری و به تأثیرات مضر، اجازه بروز و به ناسازگاری اجازه ساختاری شدن می‌دهد.»^{۱۸}

۲-۳-۴-۴- محیط اجباری

محیط اجباری در نهادهایی مانند زندان، کانون اصلاح و تربیت، پادگان نظامی، آسایشگاه سالمندان و بیمارستان شکل می‌گیرد. در این محیط‌ها به‌طور کلی جنبه زندگی اجباری وجود دارد؛ آزادی فردی در آن محدود شده و هیچ‌گونه میل و رغبتی در گذران زندگی در آن محل وجود ندارد (البته در مورد سالمندان ممکن است تا حدی رضایت خاطر، مدخلیت داشته باشد).

۲-۳-۴-۵- محیط مجازی (سایبری)

مانند اینترنت، وسایل مخابراتی و ... که به‌نوعی موجب دوزیست، دوجهانی یا دومحیطی شدن اجتماعی افراد شده و به محیط اجتماعی حقیقی افزوده شده است.^{۱۹} تکیه اصلی این پژوهش بر پایه محیط مجازی استوار است و در ادامه با تفصیل بیشتری به بحث گذاشته می‌شود.

۲-۴- نظریه‌های پیرامون جرم به‌عنوان یک پدیده اجتماعی

آگوست کنت معتقد بود که عوامل اجتماعی به شدت در رفتار و اعمال افراد مؤثر بوده، آن را شکل می‌دهد. وی با برجسته کردن عوامل و شرایط اجتماعی و نقش آنها در پیدایش جرم، موجب به‌وجود آمدن مکاتبی در ارتباط با مسئله ظهور جرم گردید که همه آنها در این موضوع که جرم یک پدیده اجتماعی و دارای منشأ اجتماعی است، مشترک‌اند.

۲-۴-۱- نظریه تقلید تارد

الگوپذیری از ناهلان، درحقیقت به نظریه تقلید تارد اشاره دارد. گابریل تارد، از نخستین جرم‌شناسانی است که تئوری یادگیری را مطرح نمود و معتقد است که جرم، رفتار بهنجاری است که از طریق یادگیری به‌وجود می‌آید. استدلال این تئوری آن است که مجرمان پیش از

۱۸. نجفی ابرندآبادی، *دانشنامه جرم‌شناسی*، ۲۱۸.

۱۹. نجفی ابرندآبادی، *مباحثی در علوم جنایی*، ۴۱۲.

هر چیز مردمان عادی هستند که به‌واسطه تولد در جایی پرورش یافته‌اند و جرم را به‌عنوان یک شیوه زندگی در آنجا یاد می‌گیرند. قوانین تقلید تارد به تداومی‌های میان افراد توجه دارد، نه تداومی‌های میان احساسات یک فرد. فرد ایده‌های خود را از طریق تداومی یاد می‌گیرد و طبق آن ایده‌ها رفتار می‌نماید. قانون اول تارد، آن است که مردم به‌تناسب میزان برخوردی که با هم دارند، از یکدیگر تقلید می‌کنند و طبق قانون بعدی فرودستان از فرادستان تقلید می‌کنند. جرایم ابتدا توسط افراد فرادست انجام پذیرفته و سپس از سوی تمامی طبقات مورد تقلید قرار می‌گیرد.^{۲۰} بر همین مبنای تارد بر این باور است که فرایند کسب رفتار بزهکارانه از طریق تقلید که مبتنی بر تجربه یادگیری مشاهده‌ای است، استوار است. از نظر وی انسان‌ها به میزان تماس نزدیکی که با هم دارند، به‌تناسب، از یکدیگر، تقلید می‌کنند.^{۲۱} درنهایت شیوه زندگی ناشی از تقلید است و تقلید گاهی منطقی و تابع عقل است و احساسات در آن مؤثر نیست و گاهی تقلید غیرمنطقی و تحت تأثیر خواهش‌های درونی و احساسات صورت می‌گیرد. درهرحال جامعه بدون تقلید قابل‌تصور نیست و تمامی امور ناشی از تبادل روانی افراد است.^{۲۲}

۲-۴-۲- نظریه معاشرت ترجیحی ساترلند

پاشنه نظریه معاشرت ترجیحی ساترلند بر مبنای نظریه تقلید تارد استوار گشته است. «ادوین ساترلند معتقد است رفتار مجرمانه در اثر تماس و هم‌نشینی با الگوهای جنایی، آموخته می‌شود. هرچه تماس افراد با چنین محیط‌هایی زودتر آغاز شود (سن افراد)، تکرار به‌دفعات بیشتر باشد (فراوانی معاشرت)، ارتباط نزدیک‌تر و عمیق‌تر باشد (عمق معاشرت) و مدت زمان معاشرت طولانی‌تر باشد (طول معاشرت)، احتمال اینکه فرد درنهایت به یک بزهکار تبدیل شود، بیشتر است.»^{۲۳}

۲۰. سعید نصیری زرنندی و همکاران، «کژکارکردی خانواده و نقش آن در اعتیاد جوانان شهر زنجان»، فصلنامه

دانش انتظامی زنجان ۴ (۱۳۹۱)، ۳۹.

۲۱. حبیب احمدی، *جامعه‌شناسی انحرافات* (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۴)، ۹۸.

۲۲. تاج‌زمان دانش، *بزهکاری نوجوانان* (تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۸)، ۲۳۵.

23. Vander Zanden, James Wilfrid, *Sociology: The Core* (New York: Singapore: McGraw - Hill Inc., 1996), Fourth Edition, 1996, 1990, 1993, 141.

ساترلند درباره چگونگی انتقال فرهنگ کجروی اظهار می‌دارد که کجروی از راه یک جریان ارتباطات اجتماعی حاصل می‌شود که در واقع اصطلاح «یار بد» را زنده می‌کند.^{۲۴} از این رو ساترلند مدعی آن است که افراد مستعد کجروی، در هم‌نشینی‌های خود با افراد جامعه «تعریف‌هایی» را فرامی‌گیرند که گاه موافق و گاه مخالف با رفتارهای کجروانه است.^{۲۵} او می‌پذیرد که بخش عمده‌ای از این‌گونه یادگیری، معمولاً محصول جامعه‌پذیر شدن فرد در خرده‌فرهنگ‌های کجرو از طریق هم‌نشینی و ارتباط او با دیگرانی است که «حاملان هنجارهای کجروانه‌اند». به دیگر سخن، ساترلند تحقق کجروی را عمدتاً نیازمند جامعه‌پذیر شدن فرد در درون نظامی از ارزش‌ها می‌داند که راهنما و مشوق نقض هنجارهای مسلط در جامعه‌اند. برای نمونه، او بر آن است که در بیشتر موارد، کجروی در درون گروه‌های نخستین (خانواده) فراگرفته می‌شود.^{۲۶}

بنابراین تمرکز اصلی ساترلند بر این نکته است که افراد به این علت بزهکار می‌شوند که تعداد تماس‌های انحرافی آنها بیش از تماس‌های غیرانحرافی‌شان است و بر استمرار این تماس انحرافی اصرار می‌ورزند.

۲-۴-۳- نظریه محیط اجتماعی لاکاسانی

لاکاسانی پزشک نظامی فرانسوی بود که در سال ۱۸۸۰ در شهر لیون، شروع به تدریس پزشکی قانونی کرد. وی در نخستین کنگره بین‌المللی انسان‌شناسی جنایی (رم - ۱۸۸۵) در مقابل نظریه «تیپ - گونه مجرمانه» لمبروزو، آموزه محیط اجتماعی را بیان کرد. به نظر وی مفهوم محیط اجتماعی، کل عوامل مؤثر خارجی مربوط به آب‌وهوا، عوامل فیزیکی یا شیمیایی، مانند عوامل مربوط به تربیت، محیط و پیرامون فرد را شامل می‌شود. تفکر لاکاسانی در زمینه جرم‌شناسی در دو جمله مشهور او خلاصه می‌شود: «هر جامعه، بزهکارانی را دارد که شایسته آن است.» و «محیط اجتماعی، محیط و ظرف کشت بزهکاری است.» موضع پزشکی - اجتماعی لاکاسانی بعدها اساس مطالعات بوم‌شناختی مکتب شیکاگو واقع

۲۴. فروع‌الدین عدل و همکاران، «تأثیر هم‌نشینی و معاشرت با گروه هنجارشکن در گرایش جوانان به اعتیاد»، *فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی* ۱۵ (۱۳۸۳)، ۳۲۲.

۲۵. علی سلیمی، محمد داوری، *جامعه‌شناسی کجروی*، مجموعه مطالعات کجروی و کنترل اجتماعی (قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۱)، ۳۹۹.

۲۶. گیدنز، پیشین، (۱۳۸۳)، ۱۴۰.

شد و بدین‌سان راه را برای مطالعه جامعه جرم‌زا باز نمود.^{۲۷} مکتب محیط اجتماعی برخلاف مکتب تحقیقی که تحلیل ناامیدکننده و بدبینانه‌ای از بزه داشت، معتقد است جرم حاصل فعل‌وانفعالات محیط اجتماعی و تأثیر آن بر فرد است و زمانی جرم بارور می‌شود که محیط مناسب وجود داشته باشد؛ دوم اینکه مکتب محیط اجتماعی معتقد است که شرط ضروری و اولیه در ارتکاب جرم و بزه این است که محیط آماده پرورش و باروری میکروب جرم باشد. پس فرمول میکروب و کشت و پرورش در اینجا موردتوجه قرار می‌گیرد؛ سوم اینکه مکتب محیط اجتماعی جبرپندار نیست و آزادی فرد را قبول دارد، انتخاب ممکن است دچار اختلال شود؛ چهارم اینکه برای مهار جرم باید دست به اصلاحات اجتماعی بزنیم و انواع محیط، محیط طبیعی، اجتماعی و اقتصادی را از وجود عوامل جرم‌زا پاکسازی کنیم. طرفداران این مکتب معتقدند که از این طریق می‌توانیم محیط اجتماع را نجات دهیم. طرفداران این مکتب بر پیشگیری عام و خاص و عوامل و وسایل جامعه‌پذیر کردن افراد تأکید دارند.^{۲۸}

۲-۵- مفهوم سبک زندگی

از اواخر قرن بیستم تاکنون پژوهشگران متعددی درمورد سبک زندگی و تعامل آن با ویژگی‌های گوناگون انسان‌ها اظهارنظر کرده‌اند. سبک زندگی از مفاهیمی است که در دنیای امروز از آن استفاده می‌شود و به‌دلیل گستردگی آن، در رشته‌های مختلف کاربرد دارد. ازجمله موارد کاربرد آن را می‌توان در جرم‌شناسی نام برد؛ بنابراین، مطالعه و پژوهش در موضوع سبک زندگی، بیشتر به‌عنوان یک حوزه مطالعاتی «بین‌رشته‌ای» تلقی می‌شود.

بخش قابل‌توجهی از ادبیات پژوهشی نیز در سال‌های دهه ۱۹۷۰ به «مفهوم سبک زندگی» اختصاص داشت. بخشی از آن به برخی سبک‌های زندگی به‌عنوان یک مفهوم نظری می‌پرداخت و پاره‌ای دیگر به‌گونه‌ای تجربی به واکاوی این پدیده توجه داشت^{۲۹}، از این‌رو، مفهوم «سبک زندگی» مفهومی نسبتاً جدید در ادبیات علمی و فرهنگی بشر است. در اینکه نخستین بار این اصطلاح از سوی چه کسی به‌کار رفته است، در میان روان‌شناسان و جامعه‌شناسان اختلاف است؛ برخی جامعه‌شناسان مدعی‌اند سبک زندگی از اصطلاحات و

۲۷. نجفی ابرندآبادی، *دانشنامه جرم‌شناسی*، پیشین، ۱۸۴-۱۸۰.

۲۸. نجفی ابرندآبادی، *جرم‌شناسی حقوقی کیفی عمومی*، *تازه‌های علوم جنایی (مجموعه مقالات)*، پیشین، ۳۳۳-۳۳۲.

۲۹. آنتونی جی. ویل، *اوقات فراغت، فرهنگ، سبک زندگی*، ترجمه مصطفی قاسمی پاک‌رو (۱۳۸۹)، ۶.

ابداعی ماکس وبر (۱۸۶۴-۱۹۲۰)، جامعه‌شناس آلمانی، است درمقابل، برخی روان‌شناسان جعل و ابداع این اصطلاح را به آلفرد آدلر اتریشی (۱۸۷۰-۱۹۳۷)، بنیان‌گذار رویکرد روان‌شناسی فردی، نسبت می‌دهند. هرچند به‌طور دقیق نمی‌توان مشخص کرد که این اصطلاح نخستین بار توسط چه کسی ابداع شده است، اما به‌نظر می‌رسد نخستین بار موردتوجه آلفرد آدلر به‌عنوان یک بحث مستقل و جدی و پس از ایشان، موردتوجه بسیاری از اندیشمندان حوزه‌های گوناگون قرار گرفت. به‌گونه‌ای که هم‌اکنون برای تحلیل، پیش‌بینی، کنترل و یا هدایت بسیاری از پدیده‌های اجتماعی، فرهنگی و روانی مورداستفاده قرار می‌گیرد.^{۳۰} در سال ۱۹۹۸ «سازمان جهانی بهداشت» تعریفی از سبک زندگی ارائه داد. بر اساس این تعریف «سبک زندگی الگوهای رفتاری است که تحت تأثیر متقابل خصوصیات فردی، تعاملات اجتماعی و شرایط اقتصادی و محیط زندگی قرار می‌گیرد.»^{۳۱} مهدوی کنی پس از بررسی دیدگاه‌های مختلف، سبک زندگی را به این صورت تعریف کرده است: سبک زندگی عبارت است از الگوی همگرا یا کلیت تام و اموری را شامل می‌شود که به زندگی انسان اعم از بُعد فردی، اجتماعی، مادی و معنوی او مربوط می‌شود.^{۳۲} تعریف کاویانی نیز از سبک زندگی این‌گونه است: «شیوه‌ای نسبتاً ثابت که فرد اهداف خود را به آن طریق دنبال می‌کند.»^{۳۳}

۲-۵-۱- سبک زندگی مجرمانه

نظریه سبک زندگی مجرمانه را والترز ارائه کرده است. والترز یک سؤال اساسی مطرح کرده و می‌پرسد چرا افراد پس از سال‌ها حبس و زندانی شدن باز هم به‌دنبال جرم و کج‌روی می‌روند. در سبک زندگی مجرمانه، والترز برای پاسخ به این سؤال عوامل روان‌شناسی، زیست‌شناسی و انسان‌شناسی را موردتلفیق قرار داده و باتوجه‌به آنها، نظریه شیوه زندگی

۳۰. احمد حسین شریفی، «سبک زندگی به‌عنوان شاخصی برای ارزیابی سطح ایمان»، نشریه معرفت فرهنگی -

اجتماعی ۳ (۱۳۹۱)، ۵۰.

31. Lyons, Renee and Lynn Langil, *Healthy Lifestyle: Strengthening the Effectiveness of Lifestyle Approaches to Improve Health* (Ottawa: The Consortium of Health Promotion Research Center, 2002), 200.

۳۲. محمدسعید مهدوی کنی، «مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی»، فصلنامه تحقیقات

فرهنگی ۱ (۱۳۸۷)، ۷۸.

۳۳. محمد کاویانی، سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن (قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۲)، ۱۶.

مجرمانه را مطرح کرده است.^{۳۴} والترز به این نتیجه رسید که محتوای کارهای جنایی اشخاصی که به جرم و جنایت نزدیک می‌شوند نه تنها به‌عنوان یک حادثه است بلکه ارتکاباتی که در طول دوره زندگی آنها رخ داده است را ارزیابی می‌کند و در عمل به مهم بودن جرم و جنایت اشاره می‌کند. والترز در سبک زندگی جنایی، دیدگاه‌های متفاوتی را آزمایش کرد و آنها را در یک چهارچوب قرار داده و برای نسل‌های بعدی که به طرف جرم و جنایت می‌روند، گذاشت تا آگاهی پیدا کنند که عواقب این کارها چیست.^{۳۵} بر همین اساس سبک زندگی یک فرد ممکن است مقدمات جرم را فراهم کند. مجموعه باورها و رفتارهایی که سبک زندگی فرد را تشکیل می‌دهند می‌توانند از عوامل مؤثر در وقوع جرم باشند. به‌عنوان مثال اوقات فراغت که یکی از مؤلفه‌های سبک زندگی می‌باشد، می‌تواند فرد را در کنار دوستان ناباب برای گذران اوقات فراغت قرار دهد و زمینه ارتکاب جرم را فراهم کند. سبک زندگی همانند دیگر عوامل جرم‌زا ممکن است فرد را به‌سوی ارتکاب جرم سوق دهد. مفهوم سبک زندگی مجرمانه در نزد افراد موردقبول واقع شده است.^{۳۶} برای مثال، در نظر بعضی از محققان، شخصیت بزهکار به‌وسیله سبک زندگی او از افراد دیگر تشخیص داده می‌شود. مشخصات سبک زندگی بزهکار را یک محقق آنگلو ساکسون با بررسی تجربی به این شرح خلاصه کرده است: بزهکاران در رفتار اجتماعی نسبت به دوستان و آشنایان خود کمتر جانب‌حجب و حیا را رعایت می‌کنند، سیگار می‌کشند، نوشابه‌های الکلی می‌نوشند و در سطحی بالا قمار می‌زنند، با آهنگی سریع‌تر زندگی می‌کنند، تمایل زیادی به هرزگی جنسی دارند، نسبت به همگنان و هم‌سن‌وسالان خود، منظم به مدرسه نمی‌روند، شب‌ها درس نمی‌خوانند، چندان صرفه‌جویی نمی‌کنند و اغلب بیکار و مقروض هستند.^{۳۷} بنابراین سبک زندگی اگر مجرمانه باشد تا زمانی که ادامه داشته باشد، فرد را در حالت ضداجتماع قرار می‌دهد.

34. G. D. Walters, *The Criminal Lifestyle Patterns of Serious Criminal Conduct* (London: Sage Publications, 1990), 224.

۳۵. معصومه حیدرزاده، «رابطه شیوه زندگی و بروز رفتار مجرمانه (زندان تبریز)» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصفهان: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دهقان، ۱۳۸۶)، ۳۵.

۳۶. موریس گسن، *اصول جرم‌شناسی*، ترجمه میرروح‌الله صدیق (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۸۵)، ۵۶.

۳۷. ریمون گسن، *جرم‌شناسی نظری*، ترجمه مهدی کی‌نیا (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۸)، ۱۷۰.

۲-۶- مفهوم شبکه‌های اجتماعی

برای بررسی شبکه‌های اجتماعی در ابتدا لازم است تعریفی از شبکه اجتماعی داشته باشیم. شبکه‌های اجتماعی ترکیبی از ویژگی‌های نوآورانه و مدل پیشین خود بوده و به‌مثابه پل زدن به فاصله‌های بسیار دور و رسیدن به یک مخاطب عام یا خاص است و همه تلاش آن تسهیل مکالمات و برقراری ارتباط بین کاربران می‌باشد.

۲-۶-۱- تاریخچه شبکه‌های اجتماعی

شبکه‌های اجتماعی را می‌توان به دو دسته عام تقسیم کرد: ۱- شبکه‌های اولیه که تحت داس بودند و از همان ابتدا از آنها استفاده می‌شد و اینترنت در ارائه خدمات از سوی آنها نقشی چندانی نداشت (و با روی کار آمدن اینترنت عملاً استفاده از آن منسوخ شد)؛ ۲- شبکه‌های متصل به اینترنت که تحت وب بوده و بدون اتصال به اینترنت عملاً فاقد کارایی می‌باشند. «تالارهای گفتگوی اینترنتی، انجمن‌ها و میلینگ گلیستینل‌های اولیه را شاید بتوان امکاناتی دانست که بعدها با کنار هم جمع شدن، اولین شبکه‌های اجتماعی را پایه‌گذاری کردند. در این میان اورکات یکی از اولین شبکه‌هایی بود که در مقیاس بسیار بزرگی، کاربران را جذب خود کرد.^{۳۸} اورکات با جمع‌آوری امکانات موردنیاز کاربران، مفهوم پروفایل شخصی را به شکل تازه‌ای بیان کرد که هنوز هم در شبکه‌های اجتماعی مورداستفاده قرار می‌گیرد. در اورکات جدا از پروفایل‌های شخصی، امکان ساخت صفحات نیز برای کاربران فراهم شد که از طریق آن می‌توانستند برای موضوعی خاص، یک صفحه تشکیل دهند و علاقه‌مندان به این موضوع را دور یکدیگر جمع کنند. در ادامه و با موفقیت اورکات نسخه‌های مشابه آن در اینترنت تکثیر شدند ولی هیچ‌کدام نتوانستند به موفقیت اورکات نزدیک شوند و تا مدت‌ها این شبکه اجتماعی، یکه‌تاز دنیای مجازی بود. این موضوع تا ورود پدیده بعدی ادامه داشت.»^{۳۹} این پدیده، فیس‌بوک نام دارد. فیس‌بوک یک شبکه یا سایت اجتماعی است که توسط مارک زاکربرگ در چهارم فوریه سال ۲۰۰۴ راه‌اندازی شد. این شبکه با حفظ شاخصه‌های کاربردی نسل‌های پیشین امکانات چشمگیری را به آن افزود که این امکانات برای کاربران اینترنتی

۳۸. در ایران مفهوم شبکه‌های اجتماعی به‌طور گسترده با اورکات رواج پیدا کرد و آن‌قدر سریع رشد نمود که بعد از برزیل و آمریکا، ایران سومین کشور حاضر در اورکات شد.

۳۹. شهاب حبیبی، «قصه از کجا شروع شد؛ نگاهی به تاریخچه شبکه‌های اجتماعی»، ماهنامه وب ۱۵۰ (۱۳۹۱)، ۷۱.

جذابیت‌های دوجندانی به همراه داشته است. این شبکه از نظر تعداد کاربر و علاقه‌مندان‌ی دارد، برترین شبکه اجتماعی محسوب می‌شود. اندک زمانی بعد از پیدایش و توسعه فیس‌بوک، شبکه‌های دیگری با عناوین مختلف (توییتر، اسکایپ، واتساپ، وایبر و تلگرام) پا به عرصه نهادند. این شبکه‌های اجتماعی برای به اشتراک‌گذاری اطلاعات، اخبار، عکس‌ها، منابع و ارتباطات استفاده می‌شوند.

۲-۶-۲- شبکه‌های اجتماعی و رابطه آن با سبک زندگی

بزهکاری یکی از مشکلاتی است که گریبان‌گیر تمام جوامع بوده و هریک از جوامع مقادیر زیادی از ثروت و سرمایه انسانی خود را صرف مبارزه با این پدیده اجتماعی کرده‌اند. در واقع بزهکاری پدیده بسیار پیچیده اجتماعی است که در محیط‌های اجتماعی مختلف به شکل‌های متفاوتی دیده می‌شود. یکی از این محیط‌های اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی است. پیامدهای ناشی از ورود شبکه‌های اجتماعی به زندگی روزمره را می‌توان جزو آسیب‌های نوظهور دانست، آسیب‌های مدرنی که پتانسیل آن را دارند که زندگی و سبک آن را دگرگون کنند با وجود آنکه تعداد کثیری از تحلیل‌گران مسائل اجتماعی به‌عنوان مدافع فناوری‌های نوین، ادعای آن را دارند که شبکه‌های اجتماعی موجب تقویت معاشرت‌پذیری می‌شود و انسان را از انزوایی و گوشه‌گیری خارج می‌سازد اما از سوی دیگر باید به این مسئله نیز توجه داشت که استفاده مفرط از این شبکه‌ها تنهایی را به درون خانواده، به ارمغان می‌آورد. به‌عبارتی دیگر این فناوری‌ها امروزه والدین‌مآبانه ایفای نقش می‌کنند. فرصت‌ها را از اعضای خانواده ستانده و موجب نزدیکی ارتباط با افراد بیگانه و دوری ارتباط با اعضای خانواده می‌شوند و نوعی خصوصی‌سازی را در محیط منزل به‌وجود می‌آورند. کمترین خروجی این فناوری‌ها را می‌توان در یک خانواده کم‌جمعیت سه یا چهار نفره، این‌گونه بازشناخت که هرکدام از این اعضاء با مدد تلفن‌های همراه هوشمند شیوه زندگی متفاوتی را برمی‌گزینند. «به‌گونه‌ای که تافلر و فریدمن می‌گویند ما امروز به محاصره ایمیل‌ها و وبلاگ‌ها درآمده‌ایم و شبکه‌های اجتماعی و انواع رسانه‌ها و ابزارهای مجازی و الکترونیکی از عوامل تأثیرگذار بر کلیات و روند زندگی ما به‌حساب می‌آیند.»^{۴۰} گواه این ادعا میانگین گفتگوی اعضای خانواده با یکدیگر است. طبق گزارشی «گفتگو در خانواده‌های ایرانی به ۱۷ دقیقه رسیده است، یعنی در روز حرفی باقی

۴۰. حسین ابراهیم‌آبادی، «رویکردی میان‌رشته‌ای به سبک زندگی؛ با نگاهی به جامعه ایران»، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی ۴ (۱۳۹۲): ۴۴-۴۳.

نمانده است و شبکه‌های اجتماعی جایی برای صحبت و دیدار اقوام نگذاشته است.^{۴۱} رشد و نمو این پدیده اجتماعی آن‌چنان مؤثر واقع گشته که حتی فرهنگ نوظهوری را جایگزین فرهنگ اصیل ایرانی نموده است. در جامعه‌ای مانند ایران در دوره‌های مختلف تاریخی افراد جدای از بحث دین و مذهب، با وجود غیرت و تعصبی که داشتند، عکس‌ها و فیلم‌های خصوصی و خانوادگی را از معرض دید دیگران محافظت می‌نمودند؛ اما امروزه کمتر از یک دهه با تغییر نگرشی که مسبب آن را می‌توان فناوری جدید و شبکه‌های اجتماعی دانست؛ نه تنها نسبت به حفاظت از آنها کم‌توجه شده‌اند بلکه خودشان بدون نگرانی و تشویش خاطر با اشتراک‌گذاری، آنها را انتشار می‌دهند؛ بنابراین به نظر می‌رسد تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی در اشاعه رفتار انحرافی کمتر از سایر عوامل نیست. ویژگی‌ها و ساختار محیط اجتماعی به‌ویژه محیط‌های مجازی در بروز جرایم مختلف تأثیر بسزائی دارند. گسترش شبکه‌های اجتماعی در میان جوامع امروزی به‌گونه‌ای است که هیچ‌گونه امکان کنترل سبک زندگی با این رسانه‌های جدید وجود ندارد، یعنی سبک زندگی‌ای که در یک جامعه آرمانی و مطلوب، چه دینی و چه غیردینی، تصور می‌شود، قابلیت سازگار شدن با شبکه‌های اجتماعی که فراگیر است و هیچ‌گونه کنترل و محدودیتی بر آن نیست را ندارد؛ زیرا کاربران زیادی عملاً بخش مهمی از زندگی خود را در شبکه‌های اجتماعی می‌گذرانند و به‌نوعی در کنار زندگی واقعی، یک زندگی مجازی هم دارند که دیگر مانند قبل آن‌چنان «موازی» محسوب نمی‌شود و بارها با خط زندگی واقعی تداخل دارد.^{۴۲}

نتایج بررسی‌های محققان دانشگاه شیلی نشان می‌دهد گذراندن زمان در شبکه‌های اجتماعی باعث تخریب زندگی زناشویی و همچنین بروز افسردگی در افراد می‌شود. بر همین اساس، میزان طلاق و جدایی در افرادی که زمان زیادی را در شبکه‌های اجتماعی می‌گذرانند به‌مراتب بیشتر از افرادی است که زندگی را بدون شبکه‌های اجتماعی تجربه می‌کنند. دکتر کوتاور سباستین، استاد دانشگاه کاتولیک شیلی، می‌گوید: شبکه‌های اجتماعی به‌دلیل اعتیادآور بودن، باعث کاهش توجه زوجین به یکدیگر می‌شوند^{۴۳}، بدیهی است در محیطی که همگان می‌توانند انواع لذت‌های جنسی را از افرادی که در محیط‌های مختلف شغلی، آموزشی،

۴۱. علی‌اصغر مقدس، بیژن خواجه‌نوری، «جهانی شدن و تغییر هویت اجتماعی زنان»، *مطالعات زنان* ۷ (۱۳۸۴)، ۵.

۴۲. حبیبی، پیشین، ۲.

۴۳. حسونند، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی در بروز پدیده طلاق»، پیشین.

تفریحی و ... با آنها در ارتباط هستند، به‌دست آورند، احتمال سرد شدن کانون خانواده و بی‌اعتنایی به همسر و مراعات نکردن حقوق وی به‌شدت افزایش می‌یابد، زیرا آزادی ارتباطات جنسی بیرون از روابط زناشویی به شیوه‌های گوناگون، جذابیت جنسی زن و شوهر را برای یکدیگر تقلیل می‌دهد و طلاق را که با هم‌بستگی جنسی طرفین نسبت معکوس دارد، افزایش می‌دهد؛ بنابراین، این فناوری نوین «تضعیف‌کننده تعامل خانوادگی است.»^{۴۴} بر این اساس شاید بتوان گفت که رسانه‌ها به‌نوعی به‌طور مستقیم و خودآگاه یا غیرمستقیم و غیرعمد در ایجاد خشونت، جرم و جنایت و انحرافات اجتماعی و ... دخیل هستند^{۴۵} و اگر همچنان افراد جامعه به سمت آن گرایش نشان دهند در آینده نقش و تأثیر بیشتری نیز خواهند داشت. «زیرا سبک زندگی از یک‌سو ریشه در فرد و هویت فردی دارد و از دیگر سو وابسته به عوامل فرهنگی و زمینه‌های اجتماعی نظیر رسانه‌های جمعی و فضای مجازی است.»^{۴۶}

نتیجه

یکی از این عوامل تأثیرگذار بر شکل‌گیری جرم، فناوری‌های ارتباطی تعاملی و «شبکه‌های اجتماعی» هستند. تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی در اشاعه رفتار بزهکارانه از سایر عوامل کمتر نیست. یکی از سؤالات اصلی مطالعه حاضر این بوده است که شبکه‌های اجتماعی چه تأثیراتی بر سبک زندگی خانواده‌ها دارد؟ نتایج مطالعه نمایانگر آن است که تأثیرات منفی و درازمدت این شبکه‌ها اسباب ایجاد اختلال و رشد فکری افراد را به‌دلیل قطع رابطه عاطفی و روحی با خانواده فراهم می‌آورد. با نگاهی به سبک زندگی خانواده‌ها در فضای شهری و پیوندی که زندگی امروزی با رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی داشته است، می‌توان پی برد که فناوری‌های نوین، زندگی جامعه ایرانی را تحت سلطه خود درآورده است. تعامل در فضای مجازی و محیط‌های الکترونیکی معنای دیگری به ذهن و رفتار انسان و روابطش با دیگران داده است. به‌گونه‌ای که عادات، رسوم و شیوه‌های زندگی را تحت سلطه خود درآورده است. این فناوری‌ها امروزه والدین‌مآبانه ایفای نقش می‌کنند؛ فرصت‌ها را از اعضای خانواده

44. David Buckingham, *After the Death of Childhood: Growing Up in the Age of Electronic Media* (USA: Blackwell Publishing Limited, 2000), 43.

۴۵. اصحاب حبیب‌زاده، حسین افخمی و محمدرضا نادرپور، «بررسی نقش دوگانه رسانه‌های جمعی در پیشگیری و وقوع جرایم»، *فصلنامه انتظام اجتماعی* ۲ (۱۳۸۸)، ۱۰۳.

۴۶. ابراهیم‌آبادی، پیشین، ۴۴-۴۳.

ستانده و موجب نزدیکی ارتباط با افراد بیگانه و دوری ارتباط با اعضای خانواده می‌شود و نوعی خصوصی‌سازی را در محیط منزل به‌وجود می‌آورد. سؤال مطرح‌شده دیگر در مطالعه حاضر این بود که آیا می‌توان اذعان داشت که تقویت یا تضعیف سبک زندگی خانواده متأثر از استفاده شبکه‌های اجتماعی است؟ نتیجه مطالعه نشان داد هرچند تلقی بسیاری از تحلیلگران آن است که شبکه‌های اجتماعی مجازی دارای نقاط مثبتی هستند و اصولاً هر فناوری نوینی برای توسعه و پیشرفت پدید می‌آیند اما امروزه با گسترش آن، نقاط ضعف و پیامدهای منفی آن بر جنبه مثبت آن پیشی گرفته است. خانواده‌ها در فضای بیکران شبکه‌های اجتماعی دچار نقص و کاستی شده‌اند به‌گونه‌ای که واکنش‌های منفی کاربران در زندگی روزمره، برآیند تأثیرات منفی این شبکه‌هاست. سؤال مطرح‌شده دیگر مطالعه حاضر این بود آیا اصولاً می‌توان بین تغییر سبک زندگی خانواده‌های ایرانی و شبکه‌های اجتماعی رابطه‌ای متصور شد؟ نتایج به‌دست‌آمده نمایانگر آن است که سبک زندگی خانواده‌ها با استفاده از این شبکه‌ها خواسته یا ناخواسته تغییرات گسترده و زودهنگامی داشته است. به‌گونه‌ای که می‌توان ادعای آن را داشت که فرهنگ نوظهوری را جایگزین فرهنگ اصیل ایرانی نموده است. امروزه گسترش شبکه‌های اجتماعی در میان خانواده‌ها به‌گونه‌ای است که تا حد زیادی امکان کنترل سبک زندگی با این رسانه‌های جدید وجود ندارد، یعنی سبک زندگی‌ای که در یک جامعه آرمانی و مطلوب، چه دینی و چه غیردینی، تصور می‌شود، قابلیت سازگار شدن با شبکه‌های اجتماعی که فراگیر است و هیچ‌گونه کنترل و محدودیتی بر آن نیست را ندارد؛ زیرا کاربران زیادی عملاً بخش مهمی از زندگی خود را در شبکه‌های اجتماعی می‌گذرانند و به‌نوعی در کنار زندگی واقعی، یک زندگی مجازی هم دارند که دیگر مانند قبل آنچنان «موازی» محسوب نمی‌شود بلکه با خط زندگی واقعی «تداخل» دارد. در مجموع می‌توان گفت با از بین بردن این عوامل یا کاهش اثرات آن و یا حتی تغییر در ساختار آنها می‌توان از بروز انحرافات پیشگیری نموده و یا حداقل از میزان آن در جامعه کاست؛ تغییر در ساختار شبکه‌های اجتماعی منجر به تغییر در الگوهای رفتاری افراد منحرف خواهد شد؛ زیرا تکامل شخصیت سالم از نظر روانی لازمه‌اش آن است که رفتاری در شخص به‌وجود آید که او را آماده برای سازگاری با محیط و زندگی اجتماعی کند.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- آرون، ریمون. *مراحل سیر اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی*. ترجمه باقر پرهام. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۲.
- ابراهیم‌آبادی، حسین. «رویکردی میان‌رشته‌ای به سبک زندگی؛ با نگاهی به جامعه ایران». *فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی* ۴ (۱۳۹۲): ۵۴-۳۳.
- احمدی، حبیب. *جامعه‌شناسی انحرافات*. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۴.
- افضل‌نیا، محمدرضا. *بهداشت روانی خانواده*. تهران: نسل نواندیش، ۱۳۸۶.
- جی. ویل، آنتونی. *اوقات فراغت، فرهنگ، سبک زندگی*. ترجمه مصطفی قاسمی پاک‌رو. ۱۳۸۹.
- حبیبی، شهاب. «قصه از کجا شروع شد؛ نگاهی به تاریخچه شبکه‌های اجتماعی». *ماهنامه وب* ۱۵۰ (۱۳۹۱): ۷۴-۷۱.
- حبیب‌زاده، اصحاب، حسین افخمی، محمدرضا نادرپور. «بررسی نقش دوگانه رسانه‌های جمعی در پیشگیری و وقوع جرایم». *فصلنامه انتظام اجتماعی* ۲ (۱۳۸۸): ۱۳۷-۱۰۳.
- حسن‌وند، مسعود. «تأثیر شبکه‌های اجتماعی در بروز پدیده طلاق». قابل‌دسترس در سایت تدبیر. <http://www.tadbirkhabar.com/news/society/62366> (تاریخ دسترسی ۶ شهریور ۱۳۹۳).
- حیدرزاده، معصومه. «رابطه شیوه زندگی و بروز رفتار مجرمانه (زندان تبریز)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصفهان: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دهاقان، ۱۳۸۶.
- خسروشاهی، قدرت‌الله، پیمان نامیان، علی‌رضا شکر بیگی. «پیشگیری از جرم در پرتو آموزه‌های دینی». *مجله مهندسی فرهنگی* ۵۷ و ۵۸ (۱۳۹۰): ۲۳-۸.
- خیری، علی، محمدعلی حاجی ده‌آبادی. «عوامل مؤثر در پیدایش کج‌روی و جرم از دیدگاه ابن خلدون». *مجله معرفت، فرهنگی، اجتماعی* ۴ (۱۳۹۱): ۱۰۸-۸۷.
- دانش، تاج‌زمان. *بزهکاری نوجوانان*. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۸.
- ستوده، هدایت‌الله. *آسیب‌شناسی اجتماعی، جامعه‌شناسی انحرافات*. تهران: انتشارات آوای نور، ۱۳۹۲.
- سلیمی، علی، محمد داوری. *جامعه‌شناسی کج‌روی، مجموعه مطالعات کج‌روی و کنترل اجتماعی*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۱.
- شریفی، احمد حسین. «سبک زندگی به‌عنوان شاخصی برای ارزیابی سطح ایمان». *نشریه معرفت فرهنگی - اجتماعی* ۳ (۱۳۹۱): ۶۲-۴۹.
- عدل، فروع‌الدین، اکبر صدرالسادات، سید جلال بیگلریان، اکبر جوادی، محمدرضا یگانه. «تأثیر هم‌نشینی و معاشرت با گروه هنجارشکن در گرایش جوانان به اعتیاد». *فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی* ۱۵ (۱۳۸۳): ۳۳۲-۳۱۹.
- عمید، حسن. *فرهنگ عمید*. تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۶.
- فاضل قانع، حمید. *سبک زندگی بر اساس آموزه‌های اسلامی با رویکرد رسانه‌ای*. قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما، ۱۳۹۲.

- کاویانی، محمد. *سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۲.
- گسن، موریس. *اصول جرم‌شناسی*. ترجمه میرروح‌الله صدیق. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۸۵.
- گسن، ریمن. *جرم‌شناسی نظری*. ترجمه مهدی کی‌نیا. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۸.
- گیدنز، آنتونی. *جامعه‌شناسی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی، ۱۳۸۳.
- گیدنز، آنتونی. *جامعه‌شناسی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی، ۱۳۸۷.
- محسنی، منوچهر. *جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی*. تهران: انتشارات طهوری، ۱۳۸۶.
- مقدس، علی‌اصغر، بیژن خواجه‌نوری. «جهانی شدن و تغییر هویت اجتماعی زنان». *مجله مطالعات زنان* ۷ (۱۳۸۴): ۳۲-۵.
- مهدوی کنی، محمدسعید. «مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی». *فصلنامه تحقیقات فرهنگی* ۱ (۱۳۸۷): ۲۳۰-۱۹۹.
- میرخلیلی، محمود، معصومه گیوه‌چیان سدهی. «تأثیر ساختار خانواده بر بزهکاری کودکان و نوجوانان، مورد مطالعه: پسران کانون اصلاح و تربیت و دبیرستان‌های شهرستان اراک». *نشریه اصلاح و تربیت* ۱۱ (۱۳۹۰): ۴۱-۵۰.
- نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین. *جرم‌شناسی حقوقی کیفری عمومی، تازه‌های علوم جنایی (مجموعه مقالات)*. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱.
- نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین. *دانشنامه جرم‌شناسی*. تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۳.
- نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین. *مباحثی در علوم جنایی*. به کوشش شهرام ابراهیمی. ۱۳۹۱.
- نصیری زرنندی، سعید، ابوالفضل کرمی، محمدرضا وکیلی قاضی جهانی. «کژکارکردی خانواده و نقش آن در اعتیاد جوانان شهر زنجان». *فصلنامه دانش انتظامی زنجان* ۴ (۱۳۹۱): ۵۵-۳۲.
- نیازی، محسن، محمدصدیق محمدی، حسن بابایی. «چرخش گفتمان تبیین جرم: از دوره کلاسیک تا پست‌مدرنیسم». *مجله کارآگاه* ۲۹ (۱۳۹۳): ۹۰-۷۰.

ب) منابع انگلیسی

- Buckingham, David. *After the Death of Childhood: Growing up in the Age of Electronic Media*. USA: Blackwell Publishing Limited, 2000.
- Lyons, Renee and Lynn Langil. *Healthy Lifestyle: Strengthening the Effectiveness of Lifestyle Approaches to Improve Health*. Canada: The Consortium of Health Promotion Research Center, 2002.
- Smith, Kevin M, Pattia A. Freeman and Ramon B. Zabriskie. "An Examination of Family Communication within the Core and Balance Model of Family Leisure Functioning." *Family Relations* 58(1) (2012): 79-90.
- Vander Zanden, James Wilfrid. *Sociology: The Core*. Fourth Edition. 1996, 1990, 1993, New York: Singapore: McGraw - Hill Inc., 1996.
- Walters, G, D. *The Criminal Lifestyle Patterns of Serious Criminal Conduct*. London: Sage Publications, 1990.